

remarci filosofice

Ce înseamnă să trăiești bine? (II)

Jean-Loup d'Autrecourt

4. Divorțul dintre filosofie și știință

Urmările acestui divorț, separarea schizofrenică dintre știință și filosofie a avut loc în urma programului ideologic pozitivist inițiat de August Comte (1798-1857). Scopul ideologului francez este de a reforma societatea. El crede că prin progresul științelor se poate opera și un progres politic. Dar pentru aceasta trebuie evacuată filosofia cu metafizica și cu religia. De ce? Pentru că acestea ar fi depășite. În locul filosofiei occidentale trebuie instituită *sociologia* (al cărei inventator se declară), iar în locul creștinismului trebuie o nouă religie. El propune de asemenea „noi preoți”, un fel de noi medici ai „societății bolnave”, pe care să o vindece noii ideologi; propune o „nouă biserică” de asemenea, al cărei șef auto-proclamat se declară. Deci trebuie o nouă ordine, o nouă raționalitate, o „gândire unică”, ateism, comunitarism și stabilitate, altfel societatea rămâne o societate bolnavă. Foarte frumos! Cu Auguste Comte apar, la începutul secolului al XIX-lea, simptomele marilor nevroze intelectuale și baza ideologiilor extremiste contemporane. El face parte din clasa marilor nevropați: Kierkegaard existențialist, Schopenhauer pesimist, Freud psihanalist, Nietzsche nihilist etc. Nu întâmplător, Freud a inventat psihanaliza la sfârșitul secolului XIX, trebuia o terapie împotriva unor nevroze în masă.

Acest divorț nu exista încă în epoca de aur, pardon, în așa zisă „epoca Luminilor”, perioada marilor enciclopediști. Filosofie și știință însemna unul și același lucru. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), de exemplu, este printre primii care semnalează acest pericol, care presimte posibilitatea unei eventuale separări a științei de filosofie. De unde și critica masivă, bine cunoscută, pe care o face progresului științific, căruia îi opune morala. De unde și reactualizarea mitului *Bunului sălbatic*. Reapare astfel această veche dihotomie între, pe de-o parte mitul eternei reînnoiri, al paradisiului pierdut, atunci când omul era confundat cu natura, când făcea parte integrantă din aceasta; iar pe de altă parte, utopia progresului tehnologic, a unei fericiți promise și situate într-un viitor întotdeauna îndepărtat. Mitul este specific societăților arhaice, fiind exploatat în prezent de agențiile de turism (excursii în insule tropicale, turismul de masă etc.); utopia este deja prezentă în societatea contemporană occidentală, ea constituie materia de bază a noilor retorici științifice, a noilor ideologii extremiste (transumanismul artificial), a progresului viitor.

Dar Auguste Comte, cu gândirea unică, cu noua sa religie ateistă, nu este singurul responsabil. Lista este lungă a celor care au contribuit la acest divorț dintre știință și filosofie, dintre morală și cunoaștere. El nu a fost singurul, însă a fost avocatul cel mai important. Marx s-a inspirat direct din scrierile lui; Nietzsche cu nihilismul său, cu răsturnarea valorilor occidentale a dat de asemenea o lovitură de grație tradiției occidentale; epigonii lor, Julien Huxley cu noua sa „religie fără Dumnezeu”, transumanismul artificial, sau un Michel Foucault, care propagă ideea ca „omul a murit”, idee coerentă cu afirmația nietzscheană „Dumnezeu a murit”, și ei deci au contribuit la această separare catastrofică între știință și filosofie.

Se poate explica astfel o frază misterioasă, care apare printre aforismele confuze și frazele rătăcite ale lui Nietzsche: „Zeul Pan a murit”; pe care o aso-

ciez cu o alta la fel de misterioasă, „știința distruge natura”. Or această frază ermetică este în mod obișnuit atribuită lui Pascal: „Marele Pan este mort”. Enigmă filosofică, în realitate profetie apocaliptică, existentă deja în scrierile lui Plutarh: „Pan est mort”. Care este sensul acestor cuvinte? Pan trimite la ideea de natură, iar în greacă înseamnă și Univers, lumea în totalitatea ei. Deci se poate traduce astfel: natura este moartă, a murit distrusă de știință și de tehnică! Este deci important să vedem, fie și rapid, care este semnificația acestor noțiuni.

5. Tehnica și știința

Ce este tehnica? Un cuvânt atât de prezent, de utilizat în limbajul comun are toate șansele să fie folosit fără ca să fie înțeles, fără ca să i se cunoască sensul profund, definiția conceptuală. În mod obișnuit, atunci când se vorbește de tehnică, acestea se asociază pe bună dreptate cu instrumentele tehnice, cu uneltele de lucru, cu mașinile sau utilajele necesare în muncă, oricare ar fi domeniul, meseria sau specializarea fiecăruia (olarul, agricultorul, arhitectul, inginerul, mecanicul, brutarul, măcelarul, astronomul, electronistul etc.). Dar dacă dorim o definiție generală, clară despre natura tehnicii, despre ce este tehnica? Cred că ne putem mulțumi cu aceasta: *tehnica este expresia raportului pe care omul îl instaurează cu lumea*. Ce fel de raport? Un raport magic!

Se subînțelege că ideea, tot atât de răspândită pe cât de eronată, că instrumentele și uneltele tehnice sunt simple prelungiri ale corpului uman, trebuie revizuită (cuțitul nu este o prelungire a mâinii, căci mâna nu taie); și deci trebuie înlocuită cu aceasta a *forței magice* prin care omul vrea să stăpânească, să transforme, să posede, ba chiar să distrugă natura, lumea în care trăiește, pentru a o reconstrui în mod artificial și conform unui proiect demiurgic. Se înțelege astfel mai ușor și ideea binecunoscută, dar incompletă, a definiției tehnologiei ca *activitate care injectează informație în realitate și care astfel transformă această realitate*. Ce fel de informație? Bineînțeles că nu orice fel de informație este încorporată realității obiective. Prin tehnologie se face apel la o informație ordonată, controlată, la cunoștințe fiabile, utile despre lume, pentru a transforma această lume, pentru a o modeliza conform a două maniere: a) una care ar trebui să vizeze *integrarea omului în natură*, și astfel să respecte armonia lumii (lat. *harmonia mundi*) și deci perenitatea vieții; b) cealaltă, care poate destructura lumea, care poate distruge și destabiliza armonia naturală, *cosmică*; în greacă *cosmos* chiar asta înseamnă, *frumusețe*, armonie perfectă, totală.

Știința presocratică (gr. *epistēmē*) pleca chiar de la aceste presupoziii: că există o lume armonioasă, din care putem extrage legi universale, imuabile, expresie a acestei armonii, pe care le putem corela cu fenomenele naturii și astfel putem „salva aparențele”. Cum? Prin speculația teoretică (contemplație) și prin observația empirică. Mai concret, prin opoziție cu tehnica, *știința captează informație din realitate*. Însă nu orice informație, nu orice zgomote care provin din lume fac obiectul științei. Aceasta captează *informația semnificativă*, susceptibilă de a fi înțeleasă și explicată. Aceste informații, înțelese ca și cunoștințe, sunt integrate în sisteme științifice, care formează domenii științifice instituționalizate, și care sunt supervizate de teorii științifice mai mult

sau mai puțin fiabile.

Această lipsă de fiabilitate, un relativism evident al teoriilor științifice, dar și o forță extraordinară a tehnologiei – forța magică, au dus la apariția unui hibrid: *tehnostiințele*. Și acest fenomen este un simptom evident că puterea de fascinație a tehnicii este mai mare decât cunoașterea științifică, teoretică, contemplativă și că, prin urmare, tehnologia a început deja să acapareze, să „înghită” știința. Dimensiunea rațională, contemplativă, teoretică a științei este deci invadată, inundată de dimensiunea magică a tehnicii. Astfel, cu magicianul tehnocrat ne situăm într-o nouă perspectivă: *totul este posibil* sau totul pare posibil. Nevrozele declanșate în secolul al XIX-lea se transformă în adevărate patologii; doar nebunia se manifestă ca atare, fără limite; de unde și pericolul. Raționalitatea de tip occidental este deci părăsită în favoarea unei raționalități, în fond foarte arhaice, de tip magic: vrem să dominăm, să subjugăm, să stăpânim *totul*, și înainte de toate omul. Lumea este luată drept ostac de tehnostiințe, lumea este posedată conform analogiei posesiei erotice.

Apar astfel noii sclavi, sclavii informaționali, sclavia electronică. Omul este *legat*, fermecat (ca în toate formele de magie) cu legături invizibile, virtuale: bani virtuali, imagini virtuale, supraveghere virtuală, comunicații virtuale. Orice informație cu privire la om este importantă și este valorificată. Se fac afaceri cu informațiile noastre (corporale, mentale, psihologice, comportamentale etc.). Or aceste informații fac parte integrantă din persoana respectivă, deci apare dreptul de proprietate informațională, ca și dreptul de autor. Dar cine ține cont de aceasta? Altfel spus omul este de vânzare. Dar nu a fost întotdeauna omul o afacere veaoasă? Fie că a fost vândut ca sclav, fie ca este vândut ca mână de lucru ieftină, fie că se vinde el însuși, fie că îi vinde pe alții...

6. Care este soluția?

Din păcate soluții nu prea sunt. Filosoful nu prea dispune de competențele necesare în acest sens; el însă este capabil să constate probleme pe care majoritatea le ignoră. Să nu uităm că pentru societățile arhaice știința nu era accesibilă oricui, nu se avea acces la cunoaștere decât prin rituri de inițiere, care erau rezervate unor *aleși*. Acest fapt conferea o mare responsabilitate celor care dețineau cunoașterea și deci puterea. Nu mai este cazul în prezent; un simplu licean cu studii mediocre este capabil să traficeze bazele de date ale băncilor sau ale instituțiilor militare.

Într-o lume în care totul este de vânzare, inclusiv omul, acesta din urmă este considerat (a devenit efectiv) o marfă prețioasă, un produs de manufactură; prin urmare se poate modifica și *statul* său, în mod artificial. Această situație de sclavie tehnostiințifică, promovată de ideologia transumanistă, prezintă anumite asemănări cu antichitatea greco-latină. Însă atunci existau mai multe categorii sociale: sclavii, artizanii, militarii, preoții, aristocrații, oamenii politici și... *oamenii liberi*. Această din urmă categorie a dispărut însă în negurile istoriei. Categoria oamenilor liberi trebuie reinventată! Dar tot atunci se dezvoltase o morală extraordinară: *stoicismul*; aceasta mi se pare destul de apropiată în prezent, deoarece ea conferă și prezervă totuși o anumită *demnitate* omului. Ne învață *cum să facem astfel încât să suportăm totul!* A fost foarte stimată de toți marii filosofi moraliști, dar să nu uităm totuși că stoicismul a fost o morală a sclavilor.

7. În concluzie

Chiar dacă la oral am improvizat mai mult, iar discursul nu a fost atât de organizat ca aici, în mare cam acestea au fost ideile exprimate în prelegerea mea. Trebuie să semnalez că au fost și „incidente”, palide este adevărat, dar care nu aveau cum să mă destabilizeze chiar dacă ar fi fost mai importante. Mai întâi, atunci când mi-a venit rândul să vorbesc, Isabelle a insistat asupra faptului că am modificat titlul, că am exclus din el cuvântul „progres”; or este o practică bine cunoscută în mediul universitar aceasta a modificării titlului anunțat, ba chiar a schimbării radicale. Deasemenea, tot Isabelle (o prietenă tare bună) a insistat ironic (ironie ieftină) pe faptul că nu folosesc „slide-uri” și că o să dezvălui în fine Graal-ul! Practica filosofică nu exclude prezentarea prin imagini, însă într-un demers ca al meu, în care privilegiez relația directă, orală, fără interfață artificială, este inutilă utilizarea „slide-urilor” (ce barbarism!). Pe urmă, după ce a fost reglată camera de luat vederi și am început să vorbesc, imediat ce am pronunțat prima frază, un grup de studenți s-a ridicat ca la comandă și a părăsit sala. Am zâmbit amuzat în fața acestor manevre banale.

Ca de obicei am fost în vervă, am făcut glume și ironii, iar la sfârșit am scos și fiola mea de parfum, elixirul tinereții și al frumuseții. Le-am promis damelor din sală că le dau o picătură, dar că o vând scump, ca să le întineresc și să le fac mai frumoase. Ne-am amuzat împreună, toate întrebările au fost agreabile, interesante și am discutat îndelug cu sala, iar la sfârșit, un grup important de studenți frumoase (franțuzoaicele sunt foarte frumoase) au venit să-mi strângă mâna și să miroasă un pic din elixirul meu. Le-am spus că dacă acceptă o picătură, pe cele mai frumoase le iau cu mine. Am râs toți, mai puțin Isabelle, care se întunecase de-a binelea la față și care nu ne-a mai invitat nici la restaurant (ne-a promis pentru o altă dată, dar când?) pe mine și pe Alain, profesorul de fizică. Ceilalți profesori și cercetători, care fuseseră doar spectatori, nu m-au lăsat până nu am discutat despre tot felul de chestiuni filosofice; asta este, în Franța prestigiul filosofiei este real și nu poate fi deocamdată compromis.

Saint Martin d'Hères, 25 februarie 2010

Câteva referințe bibliografice:

Aristotele, *Éthique à Nicomaque*, tr. fr. J. Tricot, Paris, Vrin, 1997.

Fukuyama F., *La Fin de l'histoire et le dernier homme*, tr. fr. Paris, Flammarion, 1992.

Goffette J., *Naissance de l'anthropotechnie. De la médecine au modelage de l'humain*, Paris, Vrin, 2006.

Hottois G., *Technoscience et sagesse?*, Mayenne, Editions Plein Feux, 2002.

Huxley A., *Brave New World*, Mrs. Laura Huxley (éd.), 1932.

Huxley J., *Religion without Revelation*, Londres, C. A. Watts and Co., 1967 (1959).

Kant, *Réflexions sur l'éducation*, Paris, Vrin, 1966.

Kurzweil R., *The singularity is near. When humans transcend biology*, London, Duckworth, 2005.

Marc-Aurèle, *Pensées pour moi-même*, suivies du *Manuel d'Épictète*, Paris, Flammarion, 1992 (1964).

Rostand J., *Peut-on modifier l'homme?*, Paris, Gallimard, 1956.

Sénèque, *Lettres à Lucilius*, Paris, Pocket, 1990.